

בארה של תורה

מאת הרב ראובן גולן מח"ס רינונה של תורה ♦ יו"ל ע"י כולל שערים המצויינים שע"י מוסדות דרכי תורה רחובות

כתובת המערכת:

מודיעין עילית

מסילת יוסף 3/10

מל' 08-9744220

דוא"ל לרשימת תפוצה:

rg5740@gmail.com

גליון 135 תשרי תשע"ו

העלון מוקדש לעילוי נשמת ר' אברהם בן רחל אריאל ז"ל ע"י משפחתו וחבריו בכולל שיחי'

פרשת בראשית

'שלום בית' על פי הר"ן בנדרים...

"עזר כנגדו" (ב, יח)

פירושים רבים נאמרו ביישוב הסתירה הטמונה במושג "עזר כנגדו", שכן "עזר" ו"כנגדו" הפוכים זה מזה, האחד מסמל סיוע ונשיאה בעול, והשני מסמל התנגדות ומדון.

ונראה בזה בהקדם דברי הר"ן הנודעים במסכת נדרים (נב, א) בגדר דין ביטול ברוב, שביטול שייך רק בשני דברים שותתרים ומתנגדים זה לזה, שהאחד גובר על חברו ומבטלו, אך דברים ממין שווה אינם מבטלים זה את זה, אלא אדרבה מסייעים ומחזקים זה לזה נלכך לר' יהודה מין במינו אינו בטל. ואף רבנן סבורים שמין במינו בטל, מודים לסברא זו, אלא שלשיטתם כיון שהאחד האסור והאחד מותר הרי הם שונים מבחינה דינית ושויכים בהם התנגדות וביטול אף שבמציאות שווים הם).

והנה, לכל אדם באשר הוא ואפילו לאדם היותר גדול יש חסרונות ומגרעות, וכדי להשלימו ולתקן את מידותיו העניק לו הקב"ה את בת זוגו, וכפי שידוע בשם בעלי המוסר שהבית הוא בית המדרש לתיקון המידות, שבו יש לנו הזדמנויות רבות להתכופף ולוותר ולהעביר על המידות.

אלא שבמקרים רבים הבעל תוהה בלבו שלא יתכן שזהו זיווגו האמיתי, שכן אשתו ממש הפוכה ממנו באורחותיה והנהגותיה, ואומר לעצמו שעבור היתה מתאימה אשה שדומה לו יותר בטבעו ומידותיו. וטעות היא בידו, שכן לפי דברי הר"ן הנ"ל הרי שאם היה נושא אשה שדומה לו היו חסרונותיו מתעצמים ומתחזקים ביתר שאת, והיה מפסיד את היכולת לתקן מידותיו. ואדרבה, דוקא אשה זו שבעיניו היא "כנגדו", שמנוגדת לו באופיו ואורחותיו, היא ה"עזר" הגדול ביותר עבורו, שכן על ידה יוכל להזדכך וליישר דרכיו ולשפר מידותיו.

כפי שמתנהג עם בוראו מתנהגת אשתו עמו

בבטאן 'קול ברמה' (תמוז-אב תשע"ה עמ' 31) הובא יסוד יקר ונפלא בענין השלום והאחזה שבין איש לאשתו בשם הגאון רבי יצחק זילברשטיין שליט"א. מעשה באברך שסיפר לרבו בצער רב, שבמקום לימודיו כולם מכבדים אותו, אך אשתו לא רק שאינה מכבדת אותו אלא אף מוכיחה אותו על כל צעד ושעל. רבו השיב לו, שהנה פעם אחת השתתף ראש ישיבת סלבודקא הגאון רבי אייזיק שר זצ"ל במסיבת תנאים, ובמהלך דרשה שנשא לכבוד החתן, פנה לבחורים ואמר, "אני מקווה שתהיו גדולים בתורה ויראה. אלא שדרך העולם שאין הם מוכיחים אנשים גדולים. ברם, דעו לכם שהאשה אינה חוששת להוכיח את בעלה, ואם תנצלו את תוכחתה תפיקו מכן תועלת גדולה". ועל פי זה פירש את מאמר חז"ל (יבמות סג, א) "זכה- עזר. לא זכה- כנגדו". דהיינו שאם הבעל מעוניין לעבוד על עצמו ולתקן את דרכיו, הוא יכול לזכות שהאשה תהיה לו לעזר לשיפור עצמי על ידי שינצל את תוכחתה. אך אם אינו רוצה לתקן את דרכיו, הרי שבמקום שתוכחותיה יביאו לו תועלת, הן הופכות להיות בעיניו בגדר של הטחת דברים כנגדו.

רבו לו האברך הוסיף, שכן תורה שמרגיש אשתו אינה מכבדת אותו כראוי לו, הוא אש בכך, וכפי שכותב החיד"א בספר 'מדבר קדמות' (אות נ') בשם סבו ה"חסד לאברהם", שכפי שהתלמיד חכם מתנהג עם הקב"ה אשתו מתנהגת עימו. וזהו סוד מה שאמרו חז"ל "זכה- עזר. לא זכה- כנגדו", שאשתו מורדת בו כמו שהוא מורד בקונו. וזה הסוד לא שייך אלא בצדיקים. ולכן בן תורה שאשתו אינה נשמעת לו לא יתרעם עליה, כי איהו דאפסיד אנפשיה.

ובזה פירש החיד"א את הפסוק (תהלים לח') "אין שלום בעצמי מפני חטאתי", כי האשה היא עצם מעצמי של הבעל, ו"אם אין שלום בעצמי", כלומר שאין לי שלום בית עם רעייתי, הרי זה "מפני חטאתי", שעברתי על רצון קוני.

מדוע לא היה רבינו עובדיה יוסף מרוצה מכך שאברכים מחברים ספרי דרוש ואגדה? ומה דעתו על הלומדים דף היומי ואינם בקיאים בהלכה?

"אמר אלהים לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו פן תמותו" (ג, א)

במסכת סנהדרין (כט, א) דרשו "מנין שכל המוסיף גורע, שנאמר, אמר אלהים לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו". ופירש"י שהקב"ה לא הזהירם על הנגיעה, ומתוך שהוסיפו גרעו, שדחף הנחש את חוה על האילן עד שנגעה בו, ואמר לה, כשם שאין מיתה על הנגיעה כך גם על האכילה לא תמותי.

ויש לחקור מי הוסיף על הציווי. שכן אם היתה זו האשה, הרי ידעה את האמת שהקב"ה לא ציוה על הנגיעה, ואיך נתפתתה לדברי הנחש שאמר שכשם שאין מיתה על הנגיעה כך אין מיתה על האכילה. ועל כרחק שהאדם הוא שהוסיף, וכן אמרו באבות דר' נתן (פ"א) "איזהו סייג שעשה אדם הראשון לדבריו וכו'. שלא רצה לומר לחוה כדרך שאמר לו הקב"ה, אלא כך אמר לה, ומפרי העץ אשר בתוך הגן אמר אלהים לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו". וזהו שאמרו "כל המוסיף גורע", שאדם הראשון שהוסיף על ציווי של הקב"ה גרע. וחוה שלא ידעה זאת האמינה לנחש מכיון שראתה שנגעה בו ולא מתה.

ושמעתיה מהרב הגאון רבי נסים בן שמעון שליט"א רבי'ד תל אביב בשם בעלי המוסר, שלקח גדול יש בדבר, שכן כשמלמד האדם לבני ביתו דינים והלכות, עליו לציין בפניהם מה אסור מעיקר הדין, ומהו חומרא, ומה אינו אלא חסידות. שכן בלא זה יטעו לחשוב שהדבר אסור מעיקר הדין אף שבאמת אינו אלא חסידות, ואם ח"ו ישגגו בו, יקלו ראש לבסוף אף בדבר שאסור מעיקר הדין. ועל כן מוטל על האדם לשנן בעצמו את ההלכות היטב, עד שידע מהי דרגת החומרא והנחיצות של כל הלכה, וילמדם לבני ביתו. ומה שאינו יודע ישאל לחכם ולא יפסוק שום דבר מדעתו. ואל יהיה הדבר קל בעיניו שכן אדם הראשון שגג בזה והמיט אסון ומיתה על העולם כולו.

ב. וכן נאמר (פס' ו') "ותתן גם לאישה עמה ויאכל", ודרשו חז"ל (ב"ר יט, ה) שחיה חסדה ענבים ונתנה לאדם. וביאר מרן הגאון רבי חיים קניבסקי שליט"א בספר 'שעמא דקרא', שאדם סבר שהמשקה נחשב כזיעה בעלמא ולכן מותר לשותותו, אמנם לפי האמת קיימא לן שהיוצא מן הזיתים והענבים אין דינו כזיעה אלא נחשב כגוף הפרי. ואף שטעה בסברא ולא חטא במזיד, נענש על כך שהיה לו לשאול לקב"ה מהי ההלכה ולא לפסוק מדעתו. ואף כאן רואים אנו שחטא עץ הדעת שהביא עונש נורא לאדם ולעולם כולו נבע מכך שאדם פסק הלכות מדעתו ולא שאל מהי דעת התורה ומהו הדין וההלכה.

ג. והארכתי בזה לרגל יום פטירתו של מרן מלכא רבן של כל בני הגולה רבינו עובדיה יוסף זצוק"ל שיחול ביום ששי הקרוב ג' מרחשון. אשר הדברים הנ"ל היו אבני יסוד במשנתו, כפי שהתריע ולימד רבות בשנים אודות חובת לימוד ההלכה והטולת על כל איש ואיש מישראל.

וה לשוננו הטוהרה בספרו 'הליכות עולם' (ח"ה עמ' שלז'), "בעלי בתים בזמן הזה שאין להם פנאי ללמוד יותר משתיים שלוש בכל יום ויכל שכן כשיש להם רק שעה אחת או פחות מכך, לא ילמדו אלא הלכה למעשה מתוך השלחן ערוך, שזהו שורש ועיקר לימוד תורתנו הקד', לדעת מה יעשה ישראל, אבל הלומדים דף היומי בלבד אינם יוצאים כלל ידי חובת מצות תלמוד תורה".

ואף אם לומדים מעט ההלכות בסוף השיעור, הרי שלדברי מרן עיקר רוב השיעור צריך להיות בהלכה, בהלכות החמורות והמצויות, שבת, ברכות, איסור והיתר וכיוצא בזה, וביתר הזמן ילמדו גמרא. שהרי יותר משמחויב אדם לסיים את הש"ס מחויב הוא בחיוב גמור לדעת את המעשה אשר יעשה, ולהיות

ישראל בן בתיא קוש ז"ל
טובה בת שמחה חיליהו ע"ה
שמחה בת אסתר חיליהו ע"ה

עפיה בת הדיה ירימי ע"ה
חנה בת שמעה ירימי ע"ה
אברהם בן גרסיה עמריליו ז"ל

לעני' ר' בנימין בן סלחה ז"ל ♦ סרח בת רחמה ע"ה
ר' שלמה בן שאוס ז"ל ♦ נאווה בת תאגיה ע"ה
ארה בן יחיא ז"ל ♦ רחל בת סאלחה ע"ה
צביה בת סרח ע"ה

בקי בהלכה, ולא יהיה כסומא בארובה עד אשר בני ביתו שואלים אותו דבר הלכה, והוא עושה "פותח את ידך" ואינו יודע מה שישב להם. ועל אחת כמה וכמה היתה גדולה בעיני מרן החובה המוטלת על בני התורה לעסוק בלימוד התורה בדרך של "לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא". ובפרט אברכי הכוללים, שאף שבדאי יש להם שכר גדול כשעוסקים בקדושים וטהורות, ובסוגיות נשים ונוזיקין, אך תחילה וראש לכל אלו הוא לימוד ההלכות השכיחות והיומיומיות בצורה סדורה ושיטתית ומתוך עיון והבנה. ובספר "רבינו" (עמ' נה) מובא שמרן זצ"ל לא היה מרוצה מכך שאברכים מחברים ספרים בעיני דרוש ואגדה, אלא צריך להיות עיסוקם בהלכה. ואף שבדאי צריך האדם ללמוד את כל חלקי התורה, מכל מקום לא ישקיע את עיקר עיונו ומנו בדרושים ואגדות וחידושים בעיון הפרשה, אלא בלימוד ההלכה. כי אדם שאינו בקי בהלכה בודאי שיעבור על התורה. ועל כן החי יתן אל לבו להתחזק ביתר שאת בקיום ציוואתו ובמימוש משנתו של מרן אשר לימוד ההלכה היה נר לרגליו, וישתדל לקבוע לעצמו סדרי לימוד בשיעורים ובתי מדרש שעיקר עיסוקם הוא בלימוד ההלכה.

דיון מרתק אודות חוש הריח והטעם של הנחש

"ועפר תאכל כל ימי חייד" (ג, יד)

הנה אסרו חז"ל לשתות יין ושאר משקין שנתגלו, מחשש שמא שתה מהם נחש והטיל בהם ארס [ומקורו במס' ע"ז ל, א. וש"ע קטו, א]. ולכאורה קשה, מדוע הנחש להוט אחר היין והרי אינו יכול לחוש בטעמו, שכן טועם הוא טעם עפר בכל מה שאוכל ושותה.

ואמנם נאמר (ישעיה סה, כה) "ונחש עפר לחמו", ונחלקו במסכת יומא (עה, א) "חד אמר, אפילו אוכל כל מעדני עולם טועם בהם טעם עפר. וחד אמר, אפילו אוכל כל מעדני עולם אין דעתו מיושבת עליו עד שיאכל עפר". והקושיא הנ"ל היא לדעה א', כי לדעה ב' הנחש אכן חש את טעמו של האוכל אלא שאין דעתו מיושבת עליו מטעם זה עד שיאכל עפר.

ויש ליישב על פי דברי הנצי"ב ב"העמק דבר", שמה שאמרו "אפילו אוכל כל מעדני עולם טועם בהם טעם עפר", אין הפשט שטועם רק טעם עפר, כי בודאי טועם את טעם המאכל, אלא שיהיה עימו מעורב טעם עפר בכל מאכל שאוכל, ודבר זה פוגם את הנאת אכילתו.

ברם, דעת האור החיים הקד" שהנחש טועם רק טעם עפר. ולשיטתו תתיישב הקושיא הנ"ל על פי דברי הגמ' במסכת שבת (ק, א) שלנחש יש חוש ריח ויודע שלנחש יש חוש ריח מפותח מאד, ואם כן הקללה שנתקלה היתה רק על חוש הטעם. ולפי זה הנחש להוט אחר היין מחמת ריחו טוב, ולכן נמשך אחריו ואף שותה ממנו. וכן מובא בשמו של מרן הגאון רבי חיים קניבסקי שליט"א. אלא שלפי זה קשה מדוע חוששין לגילוי במים, והרי אין להם ריח.

ולכן צריך לומר כדברי הגר"א ביארת אליהו, שהנחש נתקלה רק באכילה ולא בשתייה, ולכן מתאוה הוא למשקין. [וצריך עיון, שכן אמרו באבות דרבי נתן (פמ"ב) בענין קללות הנחש "אוכל פטומים ושותה כל מתוקים ונעשים בפיו עפר, שנאמר ונחש עפר לחמו", ומוכח שנתקלה אף בשתייתו].

הגאון רבי בן ציון אבא שאול – מי שאינו אוכל

מחמת כעס הרי הוא כעובד עבודה זרה

"למה חרה לך ולמה נפלו פניך. הלא אם תיטיב שאת וגו'" (ד, ו-1)

לקח גורא למדנו מפסוק זה בתורתו של רבינו נחמן מברסלב זיע"א (ליקוטי מוהר"ן ח"א), "עיקר העצל המאיר בפני האדם היא חכמות הבורא שנתן לאדם יתרון על הבהמה, היא המאירה בפני אדם בבחינת חכמת אדם תאיר פניו. ועל ידי הכעס, אם חכם הוא חכמתו מסתלקת, ואז צילו סר ופניו נופלים, בבחינת למה חרה לך ולמה נפלו פניך. וכשאין לו פני אדם אזי מוראו סר, כי נמשל כבהמות וצריז מצרים לו".

וחומרת הכעס כה גדולה עד שהאריז"ל היה מקפיד עליה יותר מכל העבירות, וכפי שהעיד רבי חיים ויטאל זצ"ל (שער מאמרי רז"ל אבות פ"ב) "בענין הכעס היה מקפיד מורי זלתי"ה יותר מכל שאר העבירות, כי כל שאר העבירות אינם מחליפים הנשמה מלבד הכעס. והענין כי כאשר יכעס האדם תסתלק ממנו הנשמה אשר בו ותיכנס בו נפש מצד החיצונים. ולזה כל הכועס חכמתו ונבואתו מסתלקת ממנו אף אם יהיה חכם גדול וחסיד".

"וזהו סוד הפסוק טורף נפשו באפו הלמענך תעוב ארץ, כי האדם טורף נפשו ועושה אותה טריפה וממיתה בכעסו ואפו, והוא טריפה ומשליכה ממנו לגמרי, וצריך לחזור ולתקנה כבתחילה, וכן בכל פעם שיכעס. ואם היתה מתעברת בו איזה נשמה קדושה לסייעו גם היא מסתלקת ממנו. ולכך לא יוכל להשיג שום השגה מי שהוא בעל כעס, כי הוא סותר בכל עת מה שבונה, אך שאר עבירות אינם טורפים ועוקרים הנפש רק פוגמים אותה, ובתיקון אחד יוסר הפגם ההוא, אך הכעס צריך תיקונים והכנות רבות לחזור להביאה אחר שנטרפה".

וזהו שאומרים ביוזי הגדול של רבינו ניסים גאון ביום הכפורים "כעסנו בחול ובשבת וטרפה נפשנו באפנו".

ב. ובדרך זו פירש הגאון רבי בן ציון אבא שאול זצ"ל (אור"צ חכמה ומוסר עמ' רכה) את דברי ה' לקין, "למה חרה לך", כלומר מדוע אתה כועס, "הלא אם תיטיב שאת", אם לא תכעס יהיה טוב לך שלא החלפת את נשמתך [כדברי האריז"ל הנ"ל], "ואם לא תיטיב", אלא תכעס, "לפתח חטאת רובך", כבר מוזמנים לך דברים רבים שתכעס מהם מחמת היצר הרע.

וכתב, שמי שאינו אוכל מחמת כעס הרי הוא כעובד עבודה זרה, שזו אחת מדרכי העבודה זרה שנקראת 'חמנים', מלשון חמה, שעובדים לשמש ומקריבים לה קרבן על ידי ששמים את האוכל על הגג ואינם אוכלים אותו.

"וכי אתם מתמידים כל כך עד שחסר לכם

הלימוד בזמן חזרת הש"ץ?"

"ויאמר קין אל ה' גדול עוונני מנשוא" (ד, יג)

מרן השו"ע כתב בהלכות תפילה (סי' קכד' סע' ז') "לא ישיח שיחת חולין בשעה שהשליח ציבור חוזר התפילה, ואם שח הוא חוטא, וגדול עווננו מנשוא, וגוערים בו".

והעיר מרן הראשון לציון הגאון רבי יצחק יוסף שליט"א (ילקו"י תפילה סי' קכד' הערה יד), שלשון זו אינה מופיעה בשום מקום בתורה, מלבד אצל קין שהרג את הבל, ומשמע מכך שיש דמיון בין מעשהו של קין לבין מי שמדבר בחזרת הש"ץ, ודבר זה אומר דרשני.

והירגן בשם ספר "שי למורא", שהנה אמרו (אבות א, ב) "על שלושה דברים העולם עומד, על התורה, ועל העבודה, ועל גמילות חסדים". וידוע שבזמן הזה שאין לנו בית המקדש וקרבתו, העבודה היא במקום התפילה, בבחינת "ולעבדו בכל לבבכם". ונמצא שהמשוחח שיחת חולין באמצע התפילה, מזלזל באחד מעמודי העולם, שהיא העבודה, וגורם לעוונות והרס באחד היסודות שהעולם מושתת עליהם, ולכן אמרו ש"גדול עווננו מנשוא", שכן עושה הוא כמעשהו של קין, שהרג את הבל והרס בזה חצי עולם [שהיה אמור לצאת מהבל].

ב. וישנם "מתמידים" שזמנם כה קצוב ומדוקדק עד שגם חזרת הש"ץ משמשת להם לזמן לימוד, וטעות היא בידם שכן כבר נודע מדברי האריז"ל (שער הכוונות, שער א') שמעלת החזרה גדולה יותר ממעלת תפילת הלחש. וכן במסכת ברכות (לב, ב) אמרו "אם ראה אדם שהתפלל ולא נענה יחזור ויתפלל, שנאמר קוה אל ה' וגו', וקוה אל ה'", ולכאורה מה הפשט "יחזור ויתפלל", וכי יחזור ויתפלל שמונה עשרה? וביאר הגר"א (בסידור אזור אליהו), שהכוונה היא לתפילת חזרת הש"ץ, שבה מתקבלת התפילה יותר מתפילת הלחש, שכנוהר לשמור היטב החזרה מפי הש"ץ ומתוך הסידור.

וכבר פסק רבינו עובדיה יוסף זצ"ל בספר 'הליכות עולם' (ח"א עמ' קצב'), שבחזרת הש"ץ אסור ללמוד אפילו בהרהור או בעיון בעלמא, אלא יקשיבו לברכות הש"ץ ויענו "ברוך הוא וברוך שמו" ו"אמן".

ג. ובמקום אחר הבאנו את דברי מרן הגאון רבי חיים קניבסקי שליט"א, שהלימוד בחזרת הש"ץ הרי הוא כמי שלומד במבואות המטונפים ובית הכסא או בתשעה באב, שתורה זו היא נגד רצון הקב"ה, ואין לו נחת ממנה, ולכן חמור הוא הדבר ואין לעשותו.

ועתה מצאתי שכבר כתב כן בספר 'ראשית חכמה' (שער הקדושה פי"ד), שהאריך בחומרת הענין של לימוד תורה בחזרת הש"ץ וכתב, "ונראה לי שלכך נתכוין רבי יהודה באומרו אשרי מי שעמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו, דהיינו שיהיה בעמלו בתורה נחת רוח ליוצרו, לאפוקי אם עוסק בתורה בשעה שאין חפץ לקב"ה בתורתו".

ובספר 'הליכות שלמה' (הלכות תפילה עמ' קכ) מובא, שכאשר שאלו התלמידים את הגאון רבי שלמה זלמן אויערברג זצ"ל, האם מותר לעיין בספר בשעת חזרת הש"ץ, כשבדאי יש עשרה עונים מלבדם, היה עונה להם בתוכחת מגולה, "וכי אתם מתמידים בלימוד כל היום כולו עד כדי כך שחסר לכם הלימוד בזמן חזרת הש"ץ?". ודי בזה למבין.

שיחות הרב ראובן גולן, בעמדות 'קול הלשון', ובטל' 03-6171001 [הקט 1-1-2-48-1-1], או באתר 'קול הלשון'.

לתגובות והערות על העלון, או הצטרפות לרשימת התפוצה שלחו הודעה ל- rg5740@gmail.com

לע"נ שלמה שולמית בת שלמה בורש ע"ה ♦ שלמה בן יפת גרסי ז"ל ♦ סעדה בת יוסף ונעמה זנדני ע"ה ♦ סלמון בן יונה משמור ז"ל

באטה בת הילדה ע"ה ע"י רוזין
נחיה בת פארי מוסאי ע"ה
ניסים בן רחל דהאו ז"ל

דניאל בן ניסים ושושנה כוכבי ז"ל
תמר בת ברוד מלמד ע"ה
חנה אנט בת רחל סויסה ע"ה

אברהם בן יוכבד גורן ז"ל
איבון בת יסמין אסיאר ע"ה
מסעודה בת פורטונה דימרי ע"ה